

שומרי הסף

מטרת השיעור

בחינת המשמעויות של הרכב הטרוגני לאוכלוסיית הכיתה ובית הספר.

רציונל

בשיעור הקודם דיברנו על העוול הנגרם לאוכלוסיות מוחלשות בשל מבחני המיון וההסללה. אחת התוצאות המשמעותיות של קיום קריטריונים ממיינים בכניסה לבית הספר היא הרכב אוכלוסיית התלמידים של בית הספר. ככל שיש יותר קריטריונים לקבלה לבית הספר כך אוכלוסיית בית הספר הומוגנית יותר: כלכלית, עדתית, חברתית, רמת השכלה ועוד.

הנחת יסוד רווחת היא שהרכב לומדים הומוגני מביא ללמידה והישגים גבוהים יותר מאשר הרכב הטרוגני. במהלך השיעור ננסה לערער מעט הנחת יסוד זו. נבחן את המתרחש בבתי מדרש בהם הלומדים דומים זה לזה ונבליט את היתרונות המשמעותיים ללמידה בקבוצה רבגונית. הלימוד מתרכז בסיפור ממסכת ברכות שהנושא שלו הוא השאלה המרכזית של השיעור.

מבנה השיעור

1. הרכב הלומדים – דיון פותח
20 דקות
דיון בשאלה המרכזית של השיעור דרך התייחסותם האישית של המשתתפים.
2. האווירה בבית המדרש - לימוד מונחה
40 דקות
הכרת האווירה האופפת את בית המדרש בעזרת לימוד חלקו הראשון של הסיפור.
3. "אין תוכו כברו" - לימוד בחברותא
40 דקות
לימוד בחברותא של הקטע המרכזי בסיפור תוך ניסיון לפרש ביטוי אחד שנותן זווית ראייה ייחודית לכל הסיפור.
4. מה קורה בקבוצת לומדים הטרוגנית - אסיף ולימוד מונחה
50 דקות
עיסוק בתוצאות הלימוד בהרכב הומוגני דרך החלק האחרון בסיפור וטקסט נוסף מתקופה מאוחרת ב-1000 שנים.

מהלך השיעור

1. הרכב הלומדים - דיון פותח

חומרים

זמן
20 דקות

פתיחה

בשיעור זה נמשיך לעסוק במבחני מיון והסללה ובהשלכותיהם על בית הספר ועל התלמידים. במוסדות חינוך רבים יש נטייה לצמצם את הרבגוניות של אוכלוסיית התלמידים בהנחה שאוכלוסייה הומוגנית יותר מגיעה להישגים גבוהים יותר.

שאלות והנחיות לקבוצה

- איזה בית ספר טוב יותר, לדעתכם, בית ספר שבו התלמידים בעלי רקע דומה: בתרבותם, במצבם הכלכלי חברתי, וברמת השכלת ההורים שלהם, או בית ספר שיש בו אוכלוסיית תלמידים מגוונת?

למנחה

בסיכום חשוב לאסוף מתוך דברי המשתתפים את היתרונות והחסרונות של כיתות הטרוגניות והומוגניות כרקע ללימוד בהמשך השיעור.

2. האווירה בבית המדרש - לימוד מונחה

זמן
40 דקות

חומרים
דף מקורות

למנחה

הטקסט הנלמד בשיעור הזה ארוך ומתפרש כמעט על שני עמודים בתלמוד. מתוכו נלמד שלושה קטעים לעומק, תוך קישורם לרצף ההתרחשויות בסיפור השלם. הלימוד יתקיים לפי סדר סיפור בתלמוד. את הקטעים המודפסים באותיות קטנות יספר המנחה בעל פה בלבד, ואילו הקטעים המודפסים באותיות גדולות יילמדו בחברותא או במליאה.

הטקסט המובא כאן הוא הטקסט המופיע בתלמוד, בתרגום המילים הארמיות. כדאי להתנסות גם בקריאת הטקסט המקורי.

תפילת הערב אין לה קבע. מה פירוש אין לה קבע? אם לומר שאם רוצה יכול להתפלל כל הלילה נאמר במשנה תפילת הערב כל הלילה! אלא מה פירוש אין לה קבע? כמי שאמר: תפילת ערבית רשות. שאמר רב יהודה אמר שמואל: תפילת ערבית - רבן גמליאל אומר: חובה, רבי יהושע אומר: רשות. אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה. ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.

התחלת הסיפור היא דיון הלכתי רגיל, כמו אלפי דיונים אחרים בתלמוד. ישנה מחלוקת בין שני אמוראים כיצד לפרש את האמירה במשנה "תפילת הערב אין לה קבע", וההכרעה במחלוקת תקבע את מעמדה של התפילה.

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע.

אמר לו: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו: "רשות".

בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו: "חובה".

אמר לו: "והלא רבי יהושע אמר לי רשות!"

אמר לו: "המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש".

כשנכנסו בעלי תריסין,*

עמד השואל ושאל: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו רבן גמליאל: "חובה".

אמר להם רבן גמליאל לחכמים: "כלום יש אדם שחולק בדבר זה?"

אמר לו רבי יהושע: "לאו".

אמר לו: "והלא משמך אמרו לי רשות!"

אמר לו: "יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך!"

עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי?"

היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שריננו כל העם

ואמרו לחוצפית התורגמן: ** "עמוד!" ועמד.

* בעלי תריסין - חכמים המנצחים זה את זה בהלכה (רש"י במקום).

** חוצפית המתורגמן - אדם בשם חוצפית שתפקידו לחזור בקול על דברי הרב כדי שכל התלמידים ישמעו.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מדוע מתעמת רבן גמליאל עם ר' יהושע?
- מהי האווירה בבית מדרשו של רבן גמליאל?

אמרו: "עד כמה יצערו וילך? בראש השנה אשתקד ציערו, בבכורות במעשה דרבי צדוק ציערו, בואו ונעבירוהו! את מי נעמיד לו? נעמיד את רבי יהושע? בעל מעשה הוא; נעמיד את רבי עקיבא? שמא יעניש אותו, שאין לו זכות אבות; אלא נעמיד את רבי אלעזר בן עזריה, שהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם - שאם יקשה לו יתרץ לו, והוא עשיר - שאם יש לו לעבוד בבית הקיסר, אף הוא יכול לעבוד, והוא עשירי לעזרא - שיש לו זכות אבות ולא יוכל להעניש אותו.

באו [לר' אלעזר בן עזריה] ואמרו לו: "נוח לו לאדוני שיהא ראש ישיבה?".
אמר להם: "אלך ואתייעץ עם אנשי ביתי". הלך והתייעץ עם אשתו.
אמרה לו: "שמא יעבירו אותך?".
אמר לה: "ישתמש אדם יום אחד בכוס יקרה ולמחר תישבר".
אמרה לו: "אין לך לובן".

אותו יום בן שמונה עשרה שנה היה, התרחש לו נס והפכו שמונה שורות של שיער לבן. הוא שאמר רבי אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה", ולא בן שבעים שנה.

למנחה

התלמוד מספר לנו סיפור שהתרחש על רקע המחלוקת בעניין מעמדה של תפילת ערבית. את הסיפור פותחת שאלתו התמימה של תלמיד (שעורך התלמוד בחר לגלות את שמו רק בסוף הסיפור). אותו תלמיד שואל את שני החכמים, בנפרד, שאלה זהה ויוצר עימות בין רבן גמליאל, שהיה נשיא, לבין ר' יהושע, שהוא אחד התלמידים המרכזיים בבית המדרש.

בקטע שקראנו אנו מתוודעים להווי הלימוד בבית המדרש של רבן גמליאל. לכאורה, ניתן היה להסיק מפנייתו של רבן גמליאל לתלמידי החכמים כי בית המדרש יוצר מרחב הפתוח לדעות שונות ולקולות שונים של התלמידים. רבן גמליאל מבקש להכריע את הדיון על בסיס נימוקים ולא על בסיס יחסי הסמכות. אולם ההתנצחות של רבן גמליאל עם רבי יהושע בהמשך הטקסט מעידה כי מסגרת הלימוד אינה מאפשרת למעשה לימוד פתוח. רבי יהושע מפרש את קריאת התיגר של רבן גמליאל כניסיון להתנצח עמו ולהבהיר בכך ביד מי נתונה הסמכות, ולא כהזמנה לדיון פתוח בין שוים. הקטע שקראנו מלמד אותנו לא רק על התנהלות המורה, אלא גם על התנהלות התלמידים במסגרת זו. רבי יהושע שחולק על רבן גמליאל נוקט דרך של הימנעות. הוא נמנע מלהביע את דעתו ולהתעמת עם רבן גמליאל. הבעת דעה מנוגדת נעשית רק מחוץ לכותלי בית המדרש.

החכמים בבית המדרש, שהתלמוד אינו מציין מי הם, חשים במצוקתו של ר' יהושע, שנוצרה גם על רקע אירועים נוספים. האווירה שנוצרה בבית המדרש אינה מוצאת חן בעיניהם והם אינם מוכנים עוד לעבור בשתיקה על מעשיו של רבן גמליאל ומחליטים להעבירו מתפקידו. הקריטריונים "חכם עשיר וכן אבות" שהחכמים נדרשים להם בבחירת המועמד, יכולים להעיד על התפיסה השלטת בבית המדרש, שעל פיה המנהיגות צריכה לבוא מהאליטה. עסקנו בקריטריונים אלה בשיעור "חינוך לכ" ול" בלימוד המשנה באבות דרבי נתן, המביאה את המחלוקת בין בית שמאי לבין בית הלל בשאלה את מי צריך ללמד.

3. "אין תוכו כברו" - לימוד בחברותא

זמן
40 דקות

חומרים
דף מקורות

תנא, אותו היום סילקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: "כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא ייכנס לבית המדרש".

אותו היום נוספו כמה ספסלים.

אמר רבי יוחנן: "חלוקים בה, אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד אמר: התווספו ארבע מאה ספסלי; וחד אמר: שבע מאה ספסלי".

חלשה דעתו דרבן גמליאל, אמר: "שמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל?". הראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים אפר. ולא היא, לישב דעתו הוא שהראו לו.

תנא: עדויות בו ביום נשנית, וכל מקום שאנו אומרים: "בו ביום" - אותו היום היה. ולא הייתה הלכה שהייתה תלויה בבית המדרש שלא פירשה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת.

שאלות והנחיות לקבוצה

- "אין תוכו כברו" [בר = חוץ] משמעו, שפנימיותו אינה זהה לחיצוניותו. מה פירוש הדבר? ואיך שומר הפתח יכול לראות שאין תוכו של אדם כברו?
- איזה בית מדרש רצה רבן גמליאל להקים?

למנחה

רבן גמליאל בונה את בית המדרש שלו על תלמידים שעונים לקריטריון "תוכו כברו". "אין תוכו כברו" – אין פנימיותו כחיצוניותו [בר=חוץ]. הפרשנויות השונות לקריטריון שקבע רבן גמליאל מצביעות על קשר בין הפנימיות לחיצוניות של האדם. קשר כזה יכול לעסוק בתחום הערכים והמידות של האדם ויכול לעסוק גם במניע של האדם ללימוד תורה. הצבת קריטריון למיון תלמידים יוצר מציאות שבה בית המדרש הוא הומוגני בהרכבו. כאשר ממיינים את מי שנכנס על פי קנה מידה אחידים, לא מתאפשרת רבגוניות ושונות של הלומדים בבית המדרש. עד היום חושבים אנשי חינוך רבים שלימוד איכותי והישגים גבוהים דורשים כיתות הומוגניות ובתי ספר הומוגניים.

ההבנה של הביטוי "אין תוכו כברו" מגדירה את אופיו של שומר הפתח. הקריטריון "תוכו כברו" אינו קריטריון שמאפשר מיון על בסיס סממנים חיצוניים. מי שיכול להעיד על תוכו (פנימיות) הוא האדם עצמו. ניתן לפרש את הקריטריון כהצגת אידיאל של תלמיד. הקריטריון אינו ממיין בפועל, אלא הוא מסר לגבי מי ראוי להיכנס לבית המדרש. תפקידו של שומר הפתח בהקשר זה הוא המחשת המסר והפנמתו לבאי בית המדרש. שומר הפתח משמש מעין בבואה לתלמיד, הוא משקף לתלמיד אם הוא ראוי או לא ראוי להיכנס לבית המדרש. תלמיד שחש שאינו ראוי יירתע מהשומר וימנע מלהיכנס לבית המדרש.

כל זה מוביל לתובנה, ש"שומר הפתח" אינו תמיד ובהכרח אדם ממשי העומד וחוסם את הפתח. המונח "שומרי הסף" מכונן היום גם לכל החסמים הסמויים יותר ולמנגנונים החברתיים המונעים מאנשים להיכנס, להיות חלק.

4. מה קורה בקבוצת לומדים הטרוגנית? - אסיף ולימוד מונחה

זמן
50 דקות

חומרים
דף מקורות

שאלות והנחיות לקבוצה

- איזה שינוי התרחש בבית המדרש בעקבות סילוקו של שומר הפתח?

למנחה

סילוקו של שומר הפתח מוסיף לבית המדרש תלמידים רבים. ריבוי התלמידים מרחיב את מעגל לומדי התורה, דבר המביא את רבן גמליאל להצטער על הצבת השומר בפתח בית המדרש מתוך הבנה שצמצם את לימוד התורה בעם ישראל.

המשל בחלום מציג את התלמידים החדשים שנכנסו לבית המדרש ככאלה שאין להם יכולת ללמוד. "הראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים באפר" - כדים לבנים מלאים באפר הם משל לתלמידים שאין תוכם כבדם. החיצוני אינו מעיד על הפנימי. משמעות החלום היא שתוספת התלמידים היא מספרית בלבד, והם אינם מפנימים את לימודם. "ולא היא, לישב דעתו" - התלמוד אומר לנו שהחלום לא בא אלא ליישב את דעתו של רבן גמליאל ואינו משקף את המציאות. כי במציאות "לא הייתה הלכה שהייתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה": הוצאת שומר הפתח הביאה לתנופה לימודית ולתסיסה אינטלקטואלית. המסר ש עובר בתיאור בית המדרש הוא ש הטרוגניות של הרכב הלומדים היא ברכה ללימוד עצמו. פתיחת השערים, המאפשרת זרימה וכניסה של תלמידים וקולות שונים, איננה רק ברכה חברתית ותרומה לאווירת בית המדרש, אלא היא מעלה את איכות ורמת הלימוד.

נעשה הפסקה בלימוד הסיפור התלמודי ונראה טענה נוספת כנגד לימוד בקבוצות הומוגניות, בקטע מדבריו של רבי אליהו מזרחי, מחכמי תורכיה:

... כי אנחנו ראינו בעינינו ואין שום אדם יכול להכחיש בזה כי מאז שנמנעו המלמדים מללמוד הקראים נמנע גם הלימוד מהרבנים ונתמעט עד שלא נשאר מאומה, כי בהיות התלמידים מן הקראים עוסקים במדרשי הרבנים היו גם התלמידים מן הרבנים מתקנאים בהם ומשתדלים בלימודם כי "קנאת סופרים תרבה חכמה" [בבא בתרא, דף כא, עמוד א], וכאשר נמנעו מללמד הקראים סרה הקנאה ונתמעטה התורה בינינו ואין לך חרבה גדולה מזה.

שו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם), סימן נז

רבי אליהו מזרחי (הרא"ם)

חי בקושטא שבתורכיה בשנים 1450-1526 (ר"י-רפ"ו) לערך. היה שייך לקהילה בתורכיה עוד מלפני גירוש ספרד. רב ראשי של תורכיה ולמעשה - של כל האימפריה התורכית-עות'מאנית. בעל ידע רחב בתורה ובמדעים. פרשנותו לפירוש רש"י על התורה היא מהטקסטים הנלמדים ביותר כיום.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מה מפסידים הלומדים כאשר הרכב הקבוצה הוא הומוגני?

למנחה

קטע זה מדברי הרא"ם נלקח מתוך תשובה ארוכה לקהילה בתורכיה המתמודדת עם ניסיון של קבוצה קטנה להחרים את הקראים החיים בתוכה. החרם יוצר מאבק בין שתי קבוצות בקהילה ומתפתח עד להתבצרות אחת הקבוצות בבית הכנסת. החרם כלל בין היתר איסור ללמד את בני הקראים תורה וחכמות נוספות יחד עם ילדי הקהילה.

הרא"ם נשען בטיעונו על הביטוי "קנאת סופרים תרבה חכמה": עצם החיבור בין תלמידים מתרבויות שונות בלימוד התורה ובעלי עמדות שונות מניע תלמידים ללמידה משמעותית ואיכותית יותר.

ההטרוגניות שנוצרה בימי רבן גמליאל ובימי הרא"ם הייתה שילוב בין תלמידים בעלי רקעים תרבותיים שונים או בעלי מעמד שונה; תלמידים בעלי יכולת לימודית נמוכה לא נכנסו לבית המדרש. בישראל היום השונות בין תלמידים נתפסת עדיין כבעיה ולא כערך, שכן מושג ההטרוגניות מתייחס להבדלים בין תלמידים ביכולת הלמידה הנובעים מרקע חברתי-כלכלי. השיח החינוכי הביקורתי מבקר תפיסה זו ומעמיד במקומה תפיסה של הטרוגניות כשונות תרבותית, כערך ולא כבעיה.

המשך הסיפור מהתלמוד:

שאמרו: "בו ביום בא יהודה גר עמוני לפנייהם בבית המדרש".

אמר להם: "מה אני לבוא בקהל?"

אמר לו רבן גמליאל: "אסור אתה לבוא בקהל".

אמר לו רבי יהושע: "מותר אתה לבוא בקהל".

אמר לו רבן גמליאל: "והלא כבר נאמר: 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג).

אמר לו רבי יהושע: "וכי עמוני ומואבי במקומן הן יושבין? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר: 'וְאָסִיר גְבוּלֹת עַמִּים וְעִתְדוּתֵיהֶם שׁוֹשְׁתִי וְאוֹרִיד פְּאֵבֵיר יוֹשְׁבֵיהֶם' (ישעיהו י) וכל הפורש מן הרוב פורש".

אמר לו רבן גמליאל: "והלא כבר נאמר: 'וְאֶתְרֵי כֵן אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹת כְּנִי עִמּוֹן נְאֻם ה'" (ירמיהו ט) - וכבר שבו".

אמר לו רבי יהושע: "והלא כבר נאמר: 'וְשִׁבְתֵי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל' (עמוס ט) - ועדיין לא שבו".

מיד התירוהו לבוא בקהל.

למנחה

הסיפור בתלמוד ממשיך ומספר על מפגש נוסף בין ר' יהושע לרבן גמליאל בבית המדרש. הפעם רבן גמליאל נמצא במעמד של חכם מן השורה ולא של נשיא הדיון ההלכתי מסתיים בכך שהחכמים מסכימים עם דעתו של ר' יהושע ומתירים את העמוני לבוא בקהל ישראל למרות ההלכה "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'". הטענה של ר' יהושע היא שהמציאות השתנתה ו שאלה היושבים בארץ עמוני בזמן התלמוד אינם העמונים מימי התורה.

חשיבות הקטע הזה בהקשר של הלימוד שלנו אינה בהבנת הטיעונים של כל אחד מן החכמים אלא בהכרת הרקע לקטע הבא של הסיפור.

אמר רבן גמליאל: הואיל וכך היה אלך ואפיים לרבי יהושע.

כאשר הגיע לביתו, ראה את כותלי ביתו שהם שחורים.

אמר לו: "מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה".

אמר לו: "אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים

במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים".

אמר לו: "נעניתי לך, מחול לי!". לא השגיח בו.

"עשה בשביל כבוד אבא!" פייס.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מהו התהליך שעבר רבן גמליאל?
- האם יש קשר בין השומר שרבן גמליאל הציב בפתח בית המדרש לבין חוסר המעורבות שלו בחיי תלמידיו והציבור?
- האם הצבת חסמים בימינו מעידה על חוסר מעורבות בחיי הציבור?

למנחה

בשלב זה בסיפור, רבן גמליאל מבין שיחסו לר' יהושע היה יחס פוגע ומשפיל והולך לבקש ממנו סליחה, ואז הוא מגלה לראשונה את עיסוקו של ר' יהושע. ר' יהושע מטיח בו ביקורת נוקבת על הניתוק שלו מן הציבור שהוא מנהיג. חוסר החיבור של רבן גמליאל לחיי התלמידים יוצר את הרגשה שניסה ליצור בבית המדרש מעין "בועה" סגורה – הרגשה המתחזקת בשל השומר שניסה להציב בפתח.

ר' יהושע אינו מקבל את בקשת הסליחה של רבן גמליאל; הוא מוכן להתרצות רק אחרי שרבן גמליאל מבקש ממנו לסלוח לו בזכות כבוד אביו. אפשר להבין אמירה זו של רבן גמליאל בדרך הפשוטה של זכות אבות ואפשר לייחס לה הקשר נוסף. רבן גמליאל שייך לשושלת של הלל הזקן. הלל טוען, כפי שראינו באחד השיעורים, "לכל אדם ישנה". כאשר רבן גמליאל אומר "עשה בשביל כבוד אבא", ייתכן שהוא גם אומר, שהבין את הביקורת של ר' יהושע והוא מקבל עליו את דרכו של הלל, דרך הנוגדת הצבת שומר שימין את הבאים בפתח בית המדרש.

אמרו: "מי ילך ויאמר להם לחכמים?"

אמר להם כובס אחד: "אני אלך".

שלח אותו ר' יהושע לבית המדרש: "הלובש מדים ילבש מדים שמי שאינו לובש מדים יאמר ללובש המדים פשוט מדיך ואני אלבשם?"

אמר להם רבי עקיבא לרבנן: "נעלו את השערים, שלא יבואו עבדי רבן גמליאל ויצערו את החכמים".

אמר רבי יהושע: "מוטב שאקום ואלך אני אליהם". הלך והקיש על הדלת.

אמר להם: "מַזְהָה בֵּן מַזְהָה יָזָה, ושאינו לא מַזְהָה ולא בֵּן מַזְהָה יאמר לַמַּזְהָה בֵּן מַזְהָה: מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה?"

אמר לו רבי עקיבא: "רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! למחר אני ואתה נשכים לפתח".

אמרו: "מה נעשה? נעביר אותו?"

למדים: מעלין בקדש ואין מורידין! אם ידרוש חכם זה שבת אחת וזה שבת אחת יבואו לקנא. אלא ידרוש רבן גמליאל שלוש שבתות ור' אלעזר בן עזריה ידרוש שבת אחת. והיינו שאמר מר: שבת של מי הייתה - של רבי אלעזר בן עזריה הייתה. ואותו תלמיד - רבי שמעון בן יוחאי היה.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כז, עמוד ב; ודף כח, עמוד א

למנחה

לאחר שר' יהושע מתפייס עם רבן גמליאל הוא רוצה להודיע זאת לחכמים כדי שיחזירו את רבן גמליאל לנשיאות. הוא שולח שליח לבית המדרש, אך כאשר החכמים אינם שומעים לשליח הוא הולך לשם בעצמו ומעביר להם את המסר באמצעות משל פיוטי. לא נתעכב כאן על המשל המורכב הזה; לצורך הלימוד שלנו חשוב רק לדעת שהמסר הכולל של המשל הוא שיש להחזיר את רבן גמליאל לנשיאות.

הפיוס בין רבן גמליאל לר' יהושע מביא להחזרתו של רבן גמליאל לנשיאות. חכמים אינם מעוניינים לגרוע מכבודו של ר' אלעזר בן עזריה ולכן מוצאים פתרון יצירתי, שעל פיו רבן גמליאל מכהן שלושה שבועות, ור' אלעזר - שבוע אחד. התלמוד מציין שתלמידי החכמים הבחינו בהבדלי ההנהגה בין רבן גמליאל לר' אלעזר בן עזריה.

עורכי התלמוד בחרו לספר לנו רק בסוף הסיפור שהתלמיד ש החל את ה מהלך כולו היה ר' שמעון בן יוחאי.

סיכום

המסר המרכזי שניסינו לחלץ מן הסיפור התלמודי שלמדנו הוא שהצבת מחסומים בכניסה לבית המדרש יוצרת חברת לומדים הומוגנית. למרות הדעה הרווחת, ראינו שבית ספר עם אוכלוסייה הומוגנית אינו בהכרח ערובה ללימוד איכותי יותר, להפך: הלימוד בקבוצה הומוגנית הוא לימוד שאין בו הפריה והתחדשות. לעומת זאת, בית ספר שיהיה פתוח לכול על פי דרכו של בית הלל יוכל ליישם את "קנאת סופרים תרבה חכמה".

האווירה בבית המדרש

תפילת הערב אין לה קבע. מה פירוש? אין לה קבע? אם לומר שאם רוצה יכול להתפלל כל הלילה נאמר במשנה תפילת הערב כל הלילה! אלא מה פירוש אין לה קבע? כמי שאמר: תפילת ערבית רשות. שאמר רבי יהודה אמר שמואל: תפילת ערבית, רבן גמליאל אומר: חובה, רבי יהושע אומר: רשות. אמר אביי: הלכה כדברי האומר חובה. ורבא אמר: הלכה כדברי האומר רשות.

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע.

אמר לו: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו: "רשות." בא לפני רבן גמליאל.

אמר לו: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו: "חובה."

אמר לו: "והלא רבי יהושע אמר לי רשות!"

אמר לו: "המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש."

כשנכנסו בעלי תריסין*, עמד השואל ושאל: "תפילת ערבית רשות או חובה?"

אמר לו רבן גמליאל: "חובה."

אמר להם רבן גמליאל לחכמים: "כלום יש אדם שחולק בדבר זה?"

אמר לו רבי יהושע: "לאו."

אמר לו: "והלא משמך אמרו לי רשות!"

אמר לו: "יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך!"

עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת? ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי?"

היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שריננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: "עמוד!" ועמד.

אמרו: "עד כמה יצערו וילך? בראש השנה אשתקד ציערו, בבכורות במעשה דרבי צדוק ציערו, בואו ונעבירוהו! את מי נעמיד לו? נעמיד את רבי יהושע? בעל מעשה הוא; נעמיד את רבי עקיבא? שמא יעניש אותו, שאין לו זכות אבות; אלא נעמיד את רבי אלעזר בן עזריה, שהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם - שאם יקשה לו יתרץ לו, והוא עשיר - שאם יש לו לעבוד בבית הקיסר, אף הוא יכול לעבוד, והוא עשירי לעזרא - שיש לו זכות אבות ולא יוכל להעניש אותו.

באו [לר' אלעזר בן עזריה] ואמרו לו: "נוח לו לאדוני שיהא ראש ישיבה?"

אמר להם: "אלך ואתייעץ עם אנשי ביתי". הלך והתייעץ עם אשתו.

אמרה לו: "שמא יעבירו אותך?"

אמר לה: "ישתמש אדם יום אחד בכוס יקרה ולמחר תישבר."

אמרה לו: "אין לך לובן."

אותו יום בן שמונה עשרה שנה היה, התרחש לו נס והפכו שמונה שורות של שיער לבן. הוא

שאמר רבי אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה", ולא בן שבעים שנה.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כז, עמוד ב; ודף כח, עמוד א

*"בעלי תריסין" - חכמים המנצחים זה את זה בהלכה. (רש"י במקום).
"חוצפית המתורגמן" - אדם בשם חוצפית שתפקידו לחזור בקול על דברי הרב כדי שכל התלמידים ישמעו.

"אין תוכו כברו" - לימוד בחברותא

תנא, אותו היום סילקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס.

שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: "כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא ייכנס לבית המדרש".

אותו היום נוספו כמה ספסלים.

אמר רבי יוחנן: "חלוקים בה, אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד אמר: התווספו ארבע מאה ספסלי; וחד אמר: שבע מאה ספסלי".

חלשה דעתו דרבן גמליאל, אמר: "שמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל?". הראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים אפר. ולא היא, ליישב דעתו הוא שהראו לו.

תנא: עדויות בו ביום נשנית, וכל מקום שאנו אומרים: "בו ביום" - אותו היום היה. ולא הייתה הלכה שהייתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוהו. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כ, עמוד א

- "אין תוכו כברו" [בר=חוץ] משמעו, שפנימיותו אינה זהה לחיצוניותו. מה משמעות הדבר? ואיך שומר הפתח יכול לראות שאין תוכו של אדם כברו?
- איזה בית מדרש רצה רבן גמליאל להקים?

מה קורה בקבוצת לומדים הטרוגנית?

... כי אנחנו ראינו בעינינו ואין שום אדם יכול להכחיש בזה כי מאז שנמנעו המלמדים מללמוד הקראים נמנע גם הלימוד מהרבנים ונתמעט עד שלא נשאר מאומה כי בהיות התלמידים מן הקראים עוסקים במדרשי הרבנים היו גם התלמידים מן הרבנים מתקנאים בהם ומשתדלים בלמודם כי "קנאת סופרים תרבה חכמה" [בבא בתרא, דף כא, עמוד א], וכאשר נמנעו מללמד הקראים סרה הקנאה ונתמעטה התורה בינינו ואין לך חרבה גדולה מזה.

שו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם), סימן נז

רבי אליהו מזרחי (הרא"ם)

חי בקושטא שבתורכיה בשנים 1450-1526 (ר"י-רפ"ו) לערך. היה שייך לקהילה בתורכיה עוד מלפני גירוש ספרד. רב ראשי של תורכיה ולמעשה - של כל האימפריה התורכית-עות'מאנית. בעל ידע רחב בתורה ובמדעים. פרשנותו לפירוש רש"י על התורה הוא מהנלמדים ביותר כיום.

שאמרו: "בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש".

אמר להם: "מה אני לבוא בקהל?".

אמר לו רבן גמליאל: "אסור אתה לבוא בקהל".

אמר לו רבי יהושע: "מותר אתה לבוא בקהל".

אמר לו רבן גמליאל: "והלא כבר נאמר: 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג).

אמר לו רבי יהושע: "וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר: 'וְאָסִיר גְבוּלֹת עַמִּים וְעַתְדוּתֵיהֶם שׁוֹשְׁתִי וְאֹרִיד כְּאֲבִיר יוֹשְׁבֵי' (ישעיהו י) וכל הפורש מן הרוב פורש".
אמר לו רבן גמליאל: "והלא כבר נאמר: 'אַחֲרַי כֵּן אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת כְּנִי עֲמוֹן נְאֻם ה'" (ירמיהו מט) - וכבר שבו".
אמר לו רבי יהושע: "והלא כבר נאמר: 'וְשָׁחֲתִי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל' (עמוס ט) - ועדיין לא שבו".
מיד התירוהו לבא בקהל.

אמר רבן גמליאל: הואיל וכך היה אלך ואפייס לרבי יהושע.
כאשר הגיע לביתו, ראה את כותלי ביתו שהם שחורים
אמר לו: "מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה".
אמר לו: "אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי
חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים".
אמר לו: "נעניתי לך, מחול לי!". לא השגיח בו.
"עשה בשביל כבוד אבא!". פייס.

אמרו: "מי ילך ויאמר להם לחכמים?".
אמר להם: "כובס אחד אני אלך".
שלח אותו ר' יהושע לבית המדרש: "הלובש מדים ילבש מדים שמי שאינו לובש מדים יאמר ללובש המדים פשוט מדיך ואני אלבשם?".
אמר להם רבי עקיבא לרבנן: "נעלו את השערים, שלא יבואו עבדי רבן גמליאל ויצערו את החכמים".
אמר רבי יהושע: "מוטב שאקום ואלך אני אליהם". הלך והקיש על הדלת.
אמר להם: "מַזְהָ בֵּן מַזְהָ יָזָה, ושאינו לא מַזְהָ ולא בֵּן מַזְהָ לַמַּזְהָ בֵּן מַזְהָ: מימך מי מערה ואפרך אפר מקלה?".
אמר לו רבי עקיבא: "רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! למחר אני ואתה נשכים לפתחו".
אמרו: "מה נעשה? נעביר אותו?".
למדים: מעלין בקדש ואין מורידין! אם ידרוש חכם זה שבת אחת וזה שבת אחת יבואו לקנא. אלא ידרוש רבן גמליאל שלוש שבתות ור' אלעזר בן עזריה ידרוש שבת אחת. והיינו שאמר מר: שבת של מי הייתה - של רבי אלעזר בן עזריה הייתה. ואותו תלמיד - רבי שמעון בן יוחאי היה.
תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כח, עמוד א